

v e r e n i g i n g
O R D E D E R V E R D R A A G Z A M E N

Giro no. 468874 t.n.v. de Penningm. der "ODV" Den Haag

Uitsl. voor publ. en abonn.: E. Brugsma weg 1, f. 512 2555 SC Den Haag tel: 684541

Secretariaat: Kramsvogellaan 29 2566 CB Den Haag tel: 254273

verschijnt 2 x per maand

27e jaargang nr. 19

n a d r u k v e r b o d e n

10 juni 1983

x in de kantlijn betekent de vraag

" " " " " het antwoord.

Goeden avond, vrienden.

U weet wel, dat wij niet alles weten en onze onfeilbaarheid is ook nog ver te zoeken. Wij hopen dat u een zelf nadenken bereikt. Het onderwerp is aan het begin van het verenigingsjaar door u gekozen en draagt als titel:

A R B E I D E N V R I J E T I J D S B E S T E D I N G

=====

En om te beginnen mag ik misschien opmerken, dat er in uw dagen veel werk wordt gemaakt van het u verleiden tot overbodige bestedingen die u moeten helpen uw vrije tijd te vullen.

Dit zult u echter niet bedoeld hebben. Laat mij daarom allereerst opmerken, dat u allen geleerd hebt, dat werken een noodzaak is. Wat overigens een zeer christelijke opvatting is, die eerst in de tijd dat het christendom zich over de gehele wereld uitbreidde steeds meer op de voorgrond is gekomen.

Voor dien was een vrij man iemand, die juist zo weinig mogelijk zelf werkte en voor het verrichten van noodzakelijke taken zoveel mogelijk slaven placht te houden. In uw dagen is een vrij man iemand die mogelijk enige tijd te hard gewerkt heeft, maar dan nu ook beschikt over vele anderen om zijn werk voor hem te doen terwijl hij zelf gewichtig en rustig in zijn luxe kantoor zit. Zodat, zoals u kunt zien, er wel het een en ander veranderd is in de loop der tijden, omdat ook zij die niet werkendoen of zij het druk hebben, maar veel maakt dit toch niet uit.

Belangrijker is, dat de aard van de arbeid sterk veranderd is. Vergelijken wij de productiviteit dan is deze b.v., vergeleken met het jaar 1500, met enkele honderden procenten gestegen per arbeider.

Gaan wij uit van een werkuur dan kunnen wij zeggen dat menigeen in deze dagen per uur meer werk verricht dan vroeger in 3 á 4 uren placht gedaan te worden. Men werkt intenser maar korter, de productiviteit per uur ligt zelfs vergeleken met 1900 4x zo hoog.

Men kan stellen dat vooral in de laatste anderhalve eeuw de mens zich heeft aangewend alles wat hij nodig acht te produceren in een steeds sneller tempo - mede door alles zover maar mogelijk is te standarisieren. Massaproductie op elke gebied wordt steeds meer mogelijk. Met als gevolg dat binnen deze paar jaren de mens een geheel ander leef en bedingingspatroon heeft opgebouwd.

Dit heeft vele nevenverschijnselen veroorzaakt die niet een ieder als gunstig zal beschouwen: door verhoogde productie wordt ook verhoogde afzet noodzakelijk. De massa komt tot een zekere welvaart. Maar de ervaring heeft ook geleerd dat een toenemende welvaart gemeenlijk gepaard gaat met een toenemende deconfessionalisering van de massa. Ontkerkelijking dus.

Overigens is dit wel te begrijpen. Wanneer je werkelijk niets hebt ben je volledig bereid iemand te volgen en te geloven die je vertelt dat er een kracht bestaat die jeter al wat je ontbeert hebt in rijke mate zal geven. Wanneer je alles wat noodzakelijk is wel hebt en nog wat meer ben je eerder geïnteresseerd in degenen die je hier en nu nog meer kunnen bieden. Wat er later komt, nuja, daar zul je dan later nog wel eens over nadenken. En wanneer men u tegen een zekere prijs - b.v. gehoorzaamheid - belooft dat u het later nog veel beter zult krijgen zal men eerst eens nagaan wat dat in het heden aan moeiten enz. zal kosten. En zelfs degenen die er op in gaat zal maar al te graag een schriftelijke garantie en overeenkomst met de verschaffer aantreffen.

De heersende tendens in productie betekent overigens, dat men steeds minder tijd van node heeft om een zelfde product te vervaardigen terwijl ook op de kosten van materiaal gespaard kan worden door gebruik te maken van vervangende materialen van een wat mindere kwaliteit maar goed uiterlijk.

De maatschappelijke veranderingen die dit zonder meer met zich brengt kan men natuurlijk op verschillende wijzen oplossen. Men zou b.v. kunnen besluiten al wat werkelijk voor de mens noodzakelijk of onmisbaar is zodanig goed en goedkoop te vervaardigen dat alles in gestandariseerde vorm in feite voor een ieder beschikbaar is. Wie iets meer of iets anders wenst, moet dit van de bestaande standaard onderdelen en artikelen dan maar zelf maken.

M.i. zou dit een goede oplossing zijn omdat zo immers een ieder op basis van de beschikbare standaardmaterialen in staat zou zijn geheel naar eigen inzichten en lust zaken als wonen, leefwijze enz. te bepalen.

Maar dit is alleen denkbaar wanneer men de basisgoederen levert tegen kostprijs en afziet van allerhande bewerkingen. En daarmee valt er dan iets weg, wat in uw dagen eveneens zeer belangrijk geacht wordt: wanneer je alleen produceert volgens behoefte en verdeelt ook volgens die behoefte is er praktisch geen mogelijkheid meer om winst te maken.

De productie dekt net haar eigen kosten en er is niets meer over om allerhande mensen te financieren die in feite overbodige werkzaamheden verrichten, laat staan hen die zeer hoogbetaalde posten innemen die met de productie zelf weinig of niets van doen hebben.

Gelijktijdig zou een dergelijke opzet een groot gevoel van verantwoordelijkheid vergen van elke arbeider en het merendeel van de administratieve en andere betrekkingen uitsluiten die op het ogenblik meer dan de helft van de werkelijke kosten vaneen product uitmaken.

Mogelijk klinkt het u vreemd in de oren wanneer ik zeg dat de z.g. witte boorden arbeiders vroeger een zeldzaamheid waren. Men had het

meestal niet veel beter dan de anderen, maar men "was iemand", ook wanneer men alleen maar klerk of schrijver was. Tegenvoerdig wemelt het overal van die witte-boorden arbeiders en het wordt zo langzaam aan een zeldzaamheid wanneer je eens iemand ontmoet die werkelijk en alleen maar met zijn handen werkt. Wat alweer een aantal voor uw tijd typerende verschuiving in sociaal en ander opzicht ten gevolge heeft.

Indien wij bij het begrip arbeid uit willen gaan van een rationele productie - een dus die geheel in overeenstemming is en blijft met de werkelijke behoeften van een mens - zou in de geïndustrialiseerde westerse landen zonder meer ruim $\frac{2}{3}$ van de nu daar bestaande productieapparaten en industrieën niet meer behoeven te functioneren. Gaan wij uit van de z.g. derde wereld landen dan blijkt, dat zelfs hier rond $\frac{1}{3}$ van de nu daar bestaande industrieën zonder meer weg kunnen vallen.

Denk eens aan de vele z.g. concurrerende producten, die wezenlijk in niets van elkander verschillen dan in merk en prijs. Denk aan de enorme sommen die overal, zelfs in de armste landen, besteed worden aan bewapening.

O, zeker, men zal antwoorden dat op uw wereld wapens nu eenmaal noodzakelijk zijn. Maar ik antwoord daarop met de opmerking, dat wapens allen gebruikt worden door mensen die bang zijn dan wel ontevreden. Wanneer je alles hebt en kunt maken wat je maar nodig hebt is er geen reden meer om ontevreden te zijn. Wanneer anderen alles eveneens hebben valt ook een groot deel van de redenen om bevreesd te zijn weg.

Kennelijk een moeilijk zaak. Je zoudt die wel even kunnen oplossen door de mensen een geheel ander systeem van leven voor te stellen, maar ozlang een ieder nog denkt aan het maken van wist en de mogelijk zelf iets meer inkomen te verwerven dan anderen, elke arbeiders nog meer loon wenst te ontvangen voor het verrichten van dezelfde taak en nog steeds zeer vele mensen menen rechten te hebben op de gemeenschap zal men naar ik vrees daaraan niet toekomen.

Dit schept de vreemde situatie dat men vele mensen werk laat verrichten dat in wezen overbodig is, alleen opdat zij zo werk kunnen vinden en hun brood kunnen verdienen. En dit betekent weer dat binnen de gemeenschap de regelaars, de overzware top, steeds groter zal worden.

Naarmate er meer mensen aan het werk worden gezet en gehouden door het scheppen van in verhouding onnodige en nutteloze taken komen er immers ook steeds meer mensen die, tegen een aangemeten en hogere beloning, toezicht houden op hun verrichtingen, terwijl men dan ook steeds meer mensen nodig denkt te hebben die, tegen een natuurlijk nog veel hogere vergoeding, bereid zijn de verantwoordelijkheid voor dergelijke zaken op zich te nemen.

Zelfs indien men het huidige productie systeem nog in stand wil houden kan worden gesteld, dat een gemiddelde duur van arbeid van rond 3 uren per etmaal meer dan voldoende is om, bij een werkelijke verdeling van alle beschikbare taken, al het noodzakelijke te blijven produceren, alle overbodige banen in stand te houden en bovendien elkemans in uw land die wil werken ook werkelijk aan een baan te helpen. Waarmede voor een ieder het nu nog geldende ideaal van inkomen uit arbeid waar kan worden gemaakt.

Alleen: een dergelijk inkomen zou dan gebaseerd moeten worden op een aandeel in de werkelijke nettoproductie. En dat is veel minder dan de meesten nu verdienen. Maar dan heb je in ieder geval een ieder aan het werk.

Maar dan heb je veel vrije tijd: 3 uren werken. Gemiddelde tijd van wakker zijn 14 tot 16 uren - dit met uitzondering van bepaalde mens en die kans zien tijdens hun arbeid nu ja, u begrijpt wel wat ik bedoel.

dit betekent dat je als mens tussen de 13 en 15 uren per dag redelijk moet kunnen besteden. Wil je dit alles passief doen, dan loop je zeker vast en krijgt verveling, de overhand. Onder passieve vrijetijdsbesteding versta ik dan: kijken naar wedstrijden, uitvoeringen, kastje kijken, wat flaneren, je vol laten lopen met bier en uit de muur allerhande voor de spijsvertering en gezondheid minder goede snacks trekken. Wie het hierin blijft zoeken komt tot een zeer kostbare en niet bepaald bevredigende reeks van bezigheden, die steeds weer grote perioden van verveling met zich brengen.

In het verleden maakte elke mens vele dingen zelf. Ik ben niet bepaald er voor dat u zonder meer alles nu ook zelf gaat doen. Voor hetgeen je doet dien je de tijd te nemen, je dient het goed te doen. Bovendien moet men leren te werken met de middelen en materialen die men ter beschikking heeft. Het heeft weinig zin alles eerst eens voorbereid te gaan kopen.

Stel dat u bereid bent te werken met de dingen en de mogelijkheden die u hebt. U kunt dan zeer veel zaken zelf doen, die u nu op zeer hoge kosten plegen te jagen. Voorbeeld: U kunt zelf ook wel de buitenkant en binnen kant van uw huis schilderen. Het duurt alleen wel veel langer. U spaart echter alleen aan arbeidskosten meer dan f 500.. wanneer ik ook maar enigszins van de nu geldende prijzen op de hoogte ben.

U behoeft dus minder te verdienen wanneer u dit soort dingen zelf doet. Uw arbeid wordt bovendien beloond door een voldoening die ongroter wordt wanneer u gaat besciffen, hoeveel u kunt doen en maken zonder dat dit een werkelijke aantasting betekent van hetgeen u uw koopkracht bent gaan noemen.

En er zijn heel wat mogelijkheden. Ik kan mij indenken dat iemand eens zelf iets gaat doen aan zijn meubulair. Bedenk dat u een bankstel waarvoor u nu tussen de f 2000 - en f 3000.- betaalt zeer waarschijnlijk zelf in elkaar kunt zetten voor minder dan f 500.-

Er zijn zeker technische zaken waar u een vakman voor nodig hebt zoals t.v. en dergelijke apparaten. Maar u kunt zeer veel zelf doen. Wel vergt hetgeen u doet tijd, en wel meer tijd dan een vakman voor een dergelijk karwei nodig zou hebben. Voorbeeld: wanneer u zelf een kamer behangt doet u daarover waarschijnlijk 1 tot 1½ dag, zeg t.m. 10 werkuren. Een vakman doet dat zelfde en mogelijk nog beter in 3 of 4 uren - ook al berekent hij u waarschijnlijk een of twee uren voor "pauzes".

Wanneer je dus je afvraagt wat je met je vrije tijd aan moet is het dienstig er eens over na te denken dat je veel geld kunt besparen door zelf allerhande arbeid te verrichten en je op het verrichten daarvan voor te bereiden. Je zult ontdekken dat je niet alleen je tijd gevuld krijgt, maar bovendien van je werk bevrediging kunt verwachten.

Alles wat je geheel zelf gedaan of gemaakt hebt geeft je nu eenmaal een voldoening die ver alles te boven gaat wat je kunt verwachten wanneer een ander het doet of je iets koopt. Gemiddeld kunt u rekenen op rond 4 uur arbeid voor eigen doeleinden per dag op deze wijze. En daarmee komen wij alweer verder, want nu zijn weer een aantal vrije uren op redelijke wijze gevuld. Blijft nog 12 tot 10 uur te vallen.

Maar ook het lichaam heeft behoefte aan beweging. Er zijn mensen die dat erg serieus nemen: eerst joggen zij hun ruggegraat de vernieling in, daarna doen zij aan een ritmische gymnastiek die zorgt voor de nodige ademmoed en spierverrckkingen om desavonds nog naar de disco te trekken, waar zij door de reeds bestaande spierpijnen tot schokkende bewegingen komen die anderen opvallen als een zeer bijzondere uiting van moderne ritme-gevoelens.

Wie eerlijk wil blijven zal mij toegeven dat het vinden van de noodzakelijke lichaamsbeweging veel eerder, natuurlijker en beter verkregen kan worden door af te zien van de vele wijzen van gemotoriseerd en openbaar vervoer. Wanneer men regelmatig in de buitenlucht zo lopen en fietsen zou men veel gezonder zijn.

Wanneer men al het noodzakelijke zelf zou lopen en dus geen gebruik zou maken van tram, bus, taxi, auto, bromfiets, dan kun je wel rekenen dat dit per dag nog eens 3 uren zou vergen. Blijft rond 9 uur over.

U hebt tijd nodig voor uw maaltijden. En tijd genoeg. Wie zoveel vrije tijd heeft heeft behoefte zich ook hiermede niet te haasten. Wie echter traag eet verteert de spijzen gemeenlijk beter en zal dus minder voedingsstoffen van node hebben om tot een zelfde voedingsresultaat te komen. Nodige tijd voor 3 maaltijden t.m. 3 uur.

Blijft rond 5 uur over. Daarin kunt u natuurlijk ook passief uw vermaak zoeken. Maar waarom zoudt u alleen maar gaan kijken naar de films van grote sterren of de koncoerten van grote coryfeen? Waarom niet enkele uren uittrekken om zelf aan amateurmuziekbeoefening te doen, amateurtoneel te spelen enz.?

Ook dit kan voor u belangrijk zijn. U vindt hierin immers de mogelijkheid een uitlaat te scheppen waarin u uw spanningen, uw dagdromen en pretenties kwijt kunt? Dit zal u ook helpen om u geestelijk wat meer te ontspannen. Zeg dat dit u rond 1 á 2 uren per dag kost.

Blijft slechts nog rond 3 uren. En wij moeten er toch voor zorgen dat wij niet alleen lichamelijk, maar ook geestelijk gezond zijn. Enige tijd voor bezinning lijkt mij noodzakelijk hiervoor. Men kan hierbij uitgaan van kontemplatie, meditatie, een avond als deze bezoeken, ter kerke gaan, lezen, gaan kijken naar een mooie zons- ondergang of ergens in de natuur even opgaan in het geheel. Kortom: neem hiervoor rond 1 tot 1½ uur en u zult ook op dit gebied meer ontspannen en gezonder zijn. En de tijd die daarna nog overblijft wordt u gegarandeerd wel in beslag genomen door anderen.

En zoudt u ondanks alles nog te veel vrije tijd overhouden, zo zou het zinnig zijn u weer te bekwamen in de kunst van het voeren van een werkelijke konversatie.

Vergeef mij, wanneer dit te kritisch klinkt, maar ik heb het gevoel dat de meest voorkomende vorm van z.g. konversatie op het ogenblik is opgebouwd uit iemand die anderen een mededeling probeert te doen en anderen die in feite niet luisteren maar alleen maar wachten tot zij aan de beurt komen. Om niet te spreken over het aantal malen dat men probeert anderen met alle middelen de mond te snoeren om zo zelf aan het woord te komen een een gelijk aan te tonen, dat alleen maar binnen eigen denken en fantasie werkelijk bestaan kan.

Leren konverseren begint met leren luisteren. De kunst van een werkelijke konversatie - iets waaraan mensen met veel vrije tijd heus behoefte hebben - bestaat uit: a. belangstelling hebben voor de ander, ook wanneer men het met die ander verder niet eens is. B. Al wat je zeggen wilt bewust zo goed, duidelijk en juist mogelijk formuleren.

C. Men dient ook na te denken over al wat door anderen gezegd wordt.
D. In zijn reacties daarop dient men een zeker gevoel voor betrekkelijkheid en zo mogelijk voor humor te ontwikkelen. E. Probeer altijd de emotionaliteit van anderen te begrijpen en heb enige eerbied voor de gevoelens en overtuigingen van anderen, zelfs wanneer u het daarmee niet eens bent.

Zoudt u dus tijd overhouden dan kunt u werkelijk alle lege ogenblikken nog wel vullen met konversatie mits u bereid bent om een gesprek zo nodig ook als eerste te beginnen. Er zijn nog heel wat mensen op de wereld die in feite erg eenzaam zijn en dat alleen maar omdat zij niemand weten te vinden om mee te praten, niemand kunnen vinden die werkelijk naar hen luistert.

Kommunicatie is voor een mens een noodzaak. Een deel van je vrije tijd zou je ook daaraan ongetwijfeld nuttig kunnen besteden. Zodat ik met dit alles u een redelijk beeld gegeven meen te hebben van de wijze waarop eventueel een zo grote vrije tijd gevuld zou kunnen worden - al ben ik mij er van bewust dat anderen hun prioriteiten wat anders zullen stellen en besef ik wel degelijk, dat het nog een langere tijd zal duren voor een werktijd van rond 3 uren per dag werkelijk waar kan worden.

Maar je kunt nu eenmaal niet over vrijetijdsbesteding spreken zonder ook duidelijk te maken wat men zelfs met een voor deze dagen excessieve hoeveelheid vrije tijd zou kunnen doen.

Maar nu wij deze mogelijkheden besproken hebben wordt het tijd eens na te gaan wat werken en vrijetijd op het ogenblik voor de mensen betekenen.

De arbeid bestaat op het ogenblik voor het merendeel van de mensen in een reeks bezigheden die zij ondanks zichzelf en tegen betaling plegen te verrichten. Dit terwijl zij innerlijk gedurende deze periode min of meer bezig zijn met datgene wat zij zouden willen doen en hopen te doen na beëindiging van hun arbeidstijd. Iets waartoe de mensen in werkelijkheid door vele oorzaken overigens maar heel zelden toekomen.

Arbeid is in het denken van de hedendaagse mens gebaseerd op het principe van "voor wat hoort wat en hoe meer hoe liever."
Waarom eigenlijk?

Let wel: ik ben een tegenstander van het geven van aalmoezen, zelfs al is dit in uw dagen nogal in de mode. Wanneer er b.v. een arm bedrijf is dat een geheel verkeerde bedrijfsvoering heeft gehad dan vraagt het de staat om een aalmoes, een subsidie ter behoud van werkgelegenheid.

Wanneer er mensen zijn die menen dat zij ontzettend mooi kunnen zingen - en op grond daarvan veel meer aan beloning eisen dan het anderen ooit waard is om hun klankenproductie te ondergaan - zo vraagt men uit "kulturele overwegingen" de staat, om eventuele te korten aan te vullen. En dergelijke.

Ergens is hier een fout ingeslopen. Want vandaag de sport, morgen een sociaal doel, overmorgen misschien het spelen van een poppenkast en overmorgen een pretentie betekent nog niet, dat men de lasten daarvan eenvoudig op de gemeenschap af mag schuiven. Voor mij zijn de dringende eisen die subsidies wensen te zien uitkeren niet veel meer dan een vorm van bedelarij en gros. Je moogt dat misschien in uw dagen niet zeggen, maar goed, ik zie het nu eenmaal zo.

Wel ben ik van mening dat elke mens binnen een gemeenschap een basis-recht dient te hebben. Dit kan echter nooit bestaan uit meer dan een zekerheid t.a.v. de werkelijk eerste levensbehoeften.

Dit basisrecht moet door de gemeenschap zelve worden vastgesteld, door de maatschappij zelf worden onderhouden, gegarandeerd en ook betaald. In mijn ogen zou het de volgende punten dienen te omvatten:

Redelijk onderdak. Dus niet zoals je graag wilt, maar een ruimte waarin je als mens kunt leven. Desnoods een soort kloostercel. Voldoende voedsel. Niet noodzakelijk wat u lekker vindt, maar zo veelzijdig en gezond dat u daarmee honderd jaar zou kunnen worden. Verder: een kleine mogelijkheid tot ontspanning, een kleine hoeveelheid genotsmiddelen.

Geef alle mensen dit als basisrecht. Er is dan voor niemand meer de noodzaak tot werken wanneer men dit niet wenst. En als men, zoals in deze dagen, uitroept dat er helaas, helaaaaas, niet voldoende arbeid voor een ieder is, zodat men gebonden zou worden aan dit minimum, zo vraag ik mij af of dit wel waar is.

Er zijn vele zaken die voor vele mensen van belang zijn en waaraan toch - gezien de kosten en moeiten - te weinig wordt gedaan. Denk aan plantsoenen en beplantingen, de begaanbaarheid van trottoirs, de wegen met asbreuk veroorzakende gaten enz.

Stel u voor dat mensen die normaal alleen dit minimum hebben kunnen zeggen: vandaag heb ik wel zin om te werken en dan gaan kijken of zij iets kunnen doen aan wegen, planten, reinheid van de omgeving e.d., het helpen van mensen die daaraan behoefte hebben (er zijn er voldoende, rekent u daar maar op). Geef hen voor dit werk dan iets extra, vrij besteedbaar geld b.v.. Geen "loon naar werken" volgens geldende maatstaven, maar eenvoudig een extraatje.

Men zou b.v. als volgt kunnen redeneren. Wie alleen zijn basisrecht heeft en naar een bioscoop wil gaan zal, om zich daar gedurende twee uren passief te kunnen ontspannen, tenminste één uur ten bate van de gemeenschap of leden daarvan arbeid moeten verrichten.

Maar laat ons nu niet vergeten, dat de arbeid op het ogenblik 'n kwestie van handel, concurrentie en macht is geworden. Geef dit toe. Wanneer werkkraft een handelsartikel is geworden moet men ook vrij kunnen concurreren op de arbeidsmarkt. Bonden die nietleden uit bedrijven uitsluiten handelen m.i. al even oneerlijk als een staat die tekorten wil dekken door anderen steeds meer heffingen op te leggen zonder gelijktijdig eigen inkomen en bestedingen zover te verminderen dat de last die zij betekent voor de gemeenschap weer aanvaardbaar wordt.

Arbeid zou een kwestie moeten zijn van "wat is het werk waard" en niet een kwestie van ik werk, dus is dit inkomen mijn recht. Wie van arbeidskraft een handelsartikel wil maken moet ook kunnen gedogen dat dit artikel op de vrije markt verhandeld zal worden.

Dus geen caos die bindend zijn voor allen, maar een persoonlijk kontrakt gebaseerd op de werkelijk geleverde prestatie en een beloning die mede bepaald wordt door het aanbod van werkwilligen - ook al zou dit betekenen dat de man die vuil ophaalt meer krijgt dan een minister.

Misschien blijkt dat er mensen zijn, die wel werk willen doen wat anderen afwijzen, maar die daarvoor meer vrije tijd willen hebben dan die anderen. Dat is dan best. Zij ontvangen alleen loon voor het werk dat zij doen, dus zal niemand er beter of slechter van worden.

In deze tijd kan men die weg inslaan zonder al te hoge kosten voor administratie wanneer men maar gebruik wil maken van computers om prestatie per werknemer of kleine groep van werknemers vast te leggen. En zo men dan veel vrije tijd wens, best. Laat de mensen dan maar zelf eens tonen in hoeverre zij in die vrije tijd misschien nog productief of creatief kunnen zijn.

Overigens wonderlijk dat er, zelfs in deze titel, een tegenstelling wordt gesuggereerd tussen arbeid en vrijetijdsbesteding.

En toch worden vele mensen meer moe van hun vrijetijdsbesteding dan zij ooit van hun arbeid zullen worden. Arbeid heeft dus kennelijk niets met vermoeidheid te maken.

Wonderlijk ook vindt ik de mensen die ons zeggen, dat je wel moet werken omdat God dit nu eenmaal van ons wil. Waarbij verwijtend op Eva en de slang wordt gewezen.

Maar wat was Adam dan? Zeker geen tuinman. Hij leefde eerder als een soort preahistorische super-polynesier indien het verhaal waar is, doende waarin hij lust had, etende van het land. Hij had kennelijk buiten het vergaren van voedsel geen taak. En wanneer hij aanspraak wenste dan wandelde hij met God?

Waarbij mij verder opvalt, dat Adam volgens de heilige boeken dat uniform heeft gedragen dat elke mens eigen is, maar nu door de meeste mensen uit religieuze of zelfs esthetische overwegingen wordt verworpen. Overigens passend voor uw dagen waarin men vaak de verpakking belangrijker acht dan de kwaliteit van het artikel.

Maar gekheid terzijde. Wanneer wij de mens door de historie bekijken dan blijkt steeds weer dat zijn "arbeid" bepaald werd door zijn behoefte.

Lange tijd blijkt behoefte bepalend te zijn voor alle arbeid die de mens verricht. En zijn "vrije tijd" blijkt voornamelijk een luxe te zijn, die hij zich pleegt te permitteren wanneer eenmaal aan zijn werkelijke levensbehoeften tegemoed gekomen is.

Zelfs nu bestaan er op aarde nog primitieve stammen waar het leven volgens deze regel blijkt te verlopen. Westerlingen roepen vaak uit, dat juist deze mensen zo artistiek zijn. Zij versieren weefsels, versieren hun bootjes en gebruikvoorwerpen.

Waarbij men kennelijk niet beseft, dat deze versieringen geen noodzaak zijn, maar eerder een vorm van vrijetijdsbesteding vormen. Men heeft vreugde aan het resultaat, ontleent er aanzien aan e.d. Kortom: men komt tot dergelijke dingen eerst goed wanneer men een levensminimum bereikt heeft waarmede men te vreden is.

Ik zie nog steeds arbeid en vrijetijd als dingen die met elkaar onverbrekkelijk verbonden zijn. Arbeid is voor mij in vele gevallen zelfs een vorm van vrijetijdsbesteding waarbij men echter niet geheel zijn eigen zin kan doen.

Het begrip taak is ook het begrip arbeid. Een kind dat naar schoolgaat verricht werk. Het is wel niet productief, maar anderen bepalen wat het moet of mag doen.

Kun je misschien zeggen: daar waar ik zelf kan uitmaken wat ik op een bepaald ogenblik wil zijn en doen, heb ik vrije tijd? En dus ook: ongeacht hetgeen er geschied ben ik, zodra ik afhankelijk ben van de wil en regeld van anderen, niet vrij. Ook al verricht ik volgens anderen dan geen nuttig werk, zo heb ik toch niet werkelijk vrije tijd?

Misschien zou men werken eens anders moeten benaderen. Er zijn heel veel mensen die in hun "vrije tijd" dingen doen die anderen beroepshalve doen en dit beter en juister. Er zijn b.v. zondagsschilders die heel wat betere kunst produceren dan vele z.g. kunstenaars die nu gesubsidieerd worden. Zoals er mensen zijn die in feite op hun werk niet te veel presteren en toch thuis de meest wonderlijke of mooie dingen tot stand weten te brengen.

Waarom zou men niet proberen van de neiging en bekwaamheid die men bezit gelijktijdig een broodwinning te maken? Want dan zijn

vrijetijd en werk opeens hetzelfde geworden. Dan gebruik je je gaven volgens je eigen belangstelling en vindt je bevrediging in hetgeen je tot stand brengt. Wanneer men daarvan zou blijven uitgaan in de gehele maatschappij, zou dan het leven voor vele mensen niet veel beter zijn?

Ik wil eindigen met enkele beschouwingen die u wel weer als maatschappijkritiek zult zien. Waarin u in zoverre gelijk hebt dat wij het veel gemakkelijker hebben dan u in menig opzicht. Lubbers is nog niet aan onze kant. Thatcher ook nog niet Je kunt nooit weten. Wanneer er een soort cda of een vvd in zomerland zou werkzaam worden weet je maar nooit waarop dat nog uit kan lopen. Een pvda zie ik bij ons in geen geval, want wij beseffen langzaam dat je voor arbeid geen partij moet stichten. Werk moet je eenvoudig doen.

Ik zie het zo: in uw gehele wereld heeft men langzaam maar zeker bij velen het begrip opgebouwd dat je recht hebt op hetgeen je wenst. Dit nu is m.i. een grote dwaasheid. Je hebt recht op al wat je voor jezelf waar kunt maken of eventueel kunt verwerven. En dat nog niet eens wanneer je dit doet door anderen te schaden, maar alleen wanneer het geheel en bewust uit jezelf en eigen streven voortkomt.

Verkeerde denkbeelden omtrent "rechten" treffen wij overigens niet alleen bij onderdanen aan. Dergelijke misvattingen zien wij al even vaak en soms zelfs nog in grotere omvang bij de z.g. leidinggevende figuren, die zichzelf al snel gaan beschouwen als een soort gogjes die in hun pantheon - dat dan senaat, tweede kamer e.d. heet - samen zitten om over het lot van de gelovigen te beslissen zonder dat dezen in feite enig recht hebben, dergelijke illusies moeten wij kwijt.

Iemand die een bedrijf leidt, iemand die leiding geeft aan een staat is verplicht datgene te doen, wat hij anderen beloofd heeft heeft te zullen doen.

Blijkt men een eerlijk gegeven belofte niet waar te kunnen maken dan dient men voor de verdragspartner te treden - en ook je op een bepaald programma laten verkiezen is een soort verdrag met de kiezers - en te zeggen: ik kan niet doen wat ik beloofde, wat willen jullie nu, de opdracht terug nemen of verder gaan onder andere kondities?

Overigens lijkt het mij typerend voor uw tijd, dat geen enkele kontraktbreuk zo vaak voorkomt en zo vaak terzijde wordt geschoven als de verbindtenissen die politieke partijen aangaan t.a.v. hun kiezers.

Ik meen, dat de mensen weer moeten leren zelf na te denken. Je kunt niet steeds maar een ander voor je laten zorgen, een ander alles voor je op laten knappen, je kunt anderen jouw verantwoordelijkheden niet laten dragen. Dat kun je alleen zelf goed doen.

Eerst wanneer je dit zelf doet kun je ook t.a.v. een ander rechtens iets zeggen en werkelijk iets bereiken. Wat ook inhoudt dat je niet in de eerste plaats dient te streven naar winst, maar naar doelmatigheid.

Het houdt o.m. in dat je niet dient te streven naar een steeds groeiende productie, maar naar een kwalitatief goede en aan de werkelijke behoeften zoveel mogelijk beantwoordende productie - wat heel iets anders is.

Het betekent aan de andere kant ook dat je nooit moogt uitgaan dat men alles zelf zo mooi mogelijk moet verzorgen, maar steeds zich af dient te vragen wat voor eigen werken mogelijk is en wat anderen eventueel bereid zijn zelf te doen.

Grote werken. Een zeelandbrug b.v.? Best. Vraag maar vrijwilligers die er aan willen werken en bied hen in ruil een het levensonderhoud dekkende vergoeding, niet meer.

Een prestigeproject? Best. Vraag hoeveel mensen bereid zijn onder deze condities daaraan mee te werken en laat die het dan maar opknappen.

Dan kom je verder. Maar op het ogenblik is het in heel veel landen zo dat men feitelijk niet eens meer weet wat men wil en vaak niet eens geheel wil weten waaraan men werkt, wat men moet doen.

Ambtenaren besluiten tot de bouw van de meest krankzinnige prestigeobjecten, zoals kort geleden nog een soort wolkenkrabber met 23 verdiepingen in een dorp van rond 700 huizen, ergens in Rusland. Een bouw om te laten zien wat men alzo kan, maar geheel nutteloos, medegezien de belasting door klimaat en gemiddelde wintertemperatuur.

Men doert vaak dergelijke dingen omdat, zo krijg ik de indruk men iets wil doen en niet weet at men anders zou kunnen doen om op te vallen. Neem nu eens de bewapingsindustriën die veije staten in het leven hebben geroepen en steeds maar blijven uitbreiden. Men doet dit heus niet omdat men zo graag oorlog wil voeren.

Ik irrijg de indruk dat men besluit tot deze productie omdat het product iets is wat door de gemeenschap wel en zelfs duur betaald zal worden, bij niet verbruik snel kan worden afgeschreven terwijl bij een wel verbruiken van het product de winsten van het bedrijf als vanzelf omhoog zullen gaan en zo werkgelegenheid en inkomen voor velen gegarandeerd worden door de gemeenschap als geheel veel te zwaar te belasten.

Dat soort dingen tref ik overal aan: toenemende productie van het op zich nutteloze. Toenemende afvalstoffen die gevaarlijk zijn, roekeloos verbruiken van grondstoffen. Verspilling van menselijke spontaniteit, geluk, scheppings en werkkracht.

Toenemende verspillingen, eredienst aan het nutteloze tot jullie uiteindelijk overblijven met hopeloosheid, geregeerd door de middenmaat.

Geestelijk gezien zie ik dit alles niet zitten. Het remt alle innerlijke ontwikkelingen van de mensen steeds verder af en ik ben van mening dat de mens zich op aarde vooral ook geestelijk moet kunnen ontplooien.

O, zeker de mens in een gemeenschap heeft een mate van discipline nodig, vooral van zelfdiscipline. Maar hij heeft in zich daarnaast grote behoefte aan het gevoel dat er kracht is, licht, groei, zonnigheid. Het is voor een mens erg belangrijk steeds weer te beseffen dat al wat hij is en doet werkelijk betekenis heeft. Al is het maar voor de mensheid als geheel. Want de behoefte hieraan is niet afhankelijk van een geloven in een hiernamaals.

Wanneer je als men dit gevoel niet kent, wat blijft je dan nog over? Wachten op Peyton Place of een ander verhaal over de slechtheid van mensen die het beter hebben. Natuurlijk, Dallas kan ook.

Is dat dan alles wat je overblijft? het kijken naar andermans kunstmatig beschreven ellende? Electronische sleutelgat romantiek? Heeft men dat dan werkelijk nodig om even het gevoel te krijgen dat je leven nog de moeite waard is? Is er dan verder niets meer?

Wie alleen maar met dergelijke duur vervaardigde angstdromen het leven nog meent aan te kunnen moet vooral voorzichtig zijn. Want er is een leven na de dood en voor je het weet kom je niet in een hemel of zomerland terecht, maar in een Peytonplace of Dallas. En daar zul je dan niet bepaald gelukkig mee zijn: niets dan zonde en zelfzucht om je heen waarvan ook jij steeds weer het slachtoffer wordt.

Neen, aan dergelijke onzinnigheden hebben wij niets, zo min als aan al die belerend uitgestoken vingertjes. Die vingertjes die

middels de t.v. steeds weer naar u worden uitgestoken door gewichtigdoende mensen die zo graag twee of meer vingers in de pap willen hebben. Mensen die steeds maar weer ijverig bezig zijn u te konfronteren met zaken die voor u onkontroleerbaar en onverteerbaar zijn.

En dan al die eenzijdige maatregelen waaraan u allen onderworpen door z.g. deskundigen, die u willen laten verhongeren op een dieet van alleen maar staalpillen omdat een ieder toch weet dat die zo buitengewoon goed zijn voor de bloedsomloop. Al die betweters die het u onmogelijk maken om ook maar iets te doen volgens eigen inzicht en aard.

Neen mensen, wat je op aarde nodig hebt is allereerst een kans om zelf te leven. Om jezelf te zijn. Om vanuit jezelf te scheppen of te herscheppen.

Waarbij ik zo vrij ben om op te merken dat ik meer respect voel voor de keukenmeid die het lied "aan de muur van het oude kerkhof" vol gevoel kweelt dan voor de "kunstenaar" die beroepshalve en zonder enige werkelijke begeerstering steeds weer zijn rtechnisch volmaakte muziek presenteert aan anderen terwijl hijzelf daarin niet gelooft.

Als mens moet je leren, dat je allereerst en vooral zelf moet leven, je niet moogt laten leven door anderen. Eerst wanneer je geleerd hebt werkelijk jezelf geheel te leven vallen allerhande konflikten voor je weg.

Dan is er voor jou geen verschil meer tussen arbeid en vrijetijdsbesteding. Wat je in je vrije tijd bent en doet is dan alleen maar een voortzetting van hetgeen je ook als z.g. arbeid pleegt te verrichten. Want het gehele leven is voor jou dan eenen steeds weer jezelf waarmaken en gelijktijdig ook een steeds weer konstateren van de betekenis die je hebt voor anderen; die anderen hebben t.a.v. jezelf. Dan eerst wordt leven een je steeds grotere delen van de werkelijkheid van eigen bestaan realiseren.

En eerst wanneer steeds meer mensen zover kunnen komen kun je werkelijk gaan spreken over een verbetering van de mensheid, een verbeteren ook van de menselijke maatschappij.

Om nog een p.s. toe te voegen: de tijd gaat verder. De tijd van de winstillusie is al lang uitgeradeerd. Het enige wat nog overblijft is de geldhandel, die kan nog steeds meer gewinnen omdat de mensen nog steeds te dom schijnen te zijn om te rekenen. Maar ook dit gaat voorbij.

Alle mogelijkheid om nog te leven op de kosten van anderen, om gewichtig te zijn zonder te presteren gaat meer en meer voorbij. U nadert een tijd waarin u zelf zult moeten presteren, waarin u zelf zult moeten leren om uzelf te zijn.

De wereld gaat in een richting waarin men ook zelf weer de aard en kwaliteit van een communicatie met anderen zal moeten bepalen. De tijd dat je anderen voor je kon laten denken en hancelen komt ten einde. Beseef dit. Wanneer u zover gekomen bent - en sommigen van u zullen het begin van die periode zeker nog meemaken - zult u ook gaan beseffen dat het schijnbare konflikt tussen arbeid en vrije tijd in feite alleen kan bestaan krachtens de misverstanden die mensen hebben t.a.v. hun eigen betekenis en mogelijkheden zowel als t.a.v. de betekenis van hun menselijke gemeenschap.

Hebt U komentaar?

x Over vrijwilligerswerk wordt zo raar gedaan, net alsof dat geen werkelijke arbeid zou zijn.

- Vrijwilligerswerk is, in zekere zin volgens de normen van de huidige maatschappij geen echte "arbeid". Vooral omdat men er niet mee verdient.

Als troost kan ik u met de hand op het geleende hart verklaren dat er heel wat z.g. werk wordt gedaan, dat evenmin echte arbeid is, maar in feite alleen egotripperij of liefhebberij. Stoot u aan een dergelijk vooroordeel dus niet al te veel.

Vrijwilligerswerk is gewoon een jezelf waarmaken door aan betekenis te gewinnen voor anderen. Hoe dan ook. Wanneer je dit doet zo mag een ander dit rustig vrijetijdsbesteding noemen, zeker wanneer je er niet voor betaald wordt. Maar dan heb je in ieder geval iets belangrijks gedaan.

Alleen degenen die aan hetgeen u nu voor een krats of voor niet doet zo graag zouden willen verdienen zullen boos op u zijn. Voor hen betekent dit immers dat zij minder mogelijkheid vinden om de prijs voor hun "arbeid" op te jagen. Waarbij verder zij opgemerkt dat hun betrokkenheid bij dit werken lang niet zo optimaal is als die van een vrijwilliger, ook al is de betaling voor die taak dan volgens hun normen dit wel of tenminste voldoende.

Daar ik verder niets hoor kunnen wij in het tweede gedeelte indien u dit wenst nog verder spreken over alle punten die ter sprake zijn gekomen en over alles wat daarmee samenhangt.

Vindt u geen punten om over te discussieren dan zult u mij nog wel wat horen oren. En nu meen ik dat ik zonder badineren u allen een aangename pauze toe mag wensen.

Tot straks.

-0-0-0-0-0-0-0-0-0-

Ho vrienden.

U bent er allen nog en besteed dus een deel van uw vrije tijd kennelijk goed. Wij gaan verder met uw opmerkingen en vragen. Het schriftelijk gestelde heeft voorrang.

Croiset voorzag, altans voor Europa, een wereld waarin het geld zou verdwijnen, evenals bezits en winst-denken. Het je nuttig maken voor anderen zou posities in de maatschappij gaan vervangen, werk en schooltijden worden verkort. Enz. enz. Multinationals zouden de voorlopers zijn van de wereld van morgen. Wat denkt u daarvan?

In de eerste plaats wil ik opmerken dat dit alles verdacht veel lijkt op de toekomstbeelden van Belamy. Mijn commentaar: nieuwe kracht bronnen worden steeds meer aangeboord. Binnen 50 jaren zal het merendeel van de benodigde energie niet meer op de nu gebruikelijke wijze gewonnen worden, dus ook niet door atoomsplitsing.

Arbeid: werk is er altijd, werk moet gedaan worden. Ik geloof dat inderdaad de overmatige beloningen voor bepaalde posities en functies zullen gaan verdwijnen maar ben er van overtuigd dat geld de eerste eeuwen als ruilmiddel nog wel een rol blijft spelen, ook al zal veel daarvan niet meer werkelijk omgaan, maar in giraal verkeer als eenheid tellen. Ik meen dat er steeds meer betaalkaarten een rol gaan spelen en dat dus steeds minder kontanten gebruikt zullen worden.

Dan werd gesteld dat multinationals de voorlopers zijn van de nieuwe tijd. Laat ons hopen dat dit niet geheel juist is: Multinationals zijn n.l. internationale groepen die zeer op hun eigen belangen zijn toegespitst dat zij zelfs niet meer in staat zijn om te begrijpen dat mensen en de wil van mensen betekenis kunnen hebben tegenover hun eigen belangen.

Een wereldregering die geen rekening zou houden met de mensen

zelf wensen en zoeken zou ik niet graag op aarde zien ontstaan.

Aan de andere kant kunnen wij zeggen dat vele van de nu reeds grotendeels bestaande bondgenootschappen - ondanks het daarin nu nog te zeer vigerende nationalisme en nationaal egoïsme - langzaam maar zeker grenzen in de huidige betekenis zullen doen vervagen.

Wanneer de mens eenmaal een grotere bewegingsvrijheid krijgt en dit ook in werk en handelsverkeer ontstaat, vinden nieuwe groeperingen van industrie, productie, zowel als in verbruiksgewoonten hun plaats.

Productie zal b.v. geheel zo nabij de grondstoffen als maar mogelijk is plaats vinden. Vrijere concurrentie betekent, dat een ieder vooral zal maken en afzetten wat hij, gezien zijn omstandigheden, het beste kan produceren. Dit betekent dat de beste producten en productiemethoden overleven en genoopt blijven hun producten af te zetten tegen de laagste nog kostendekkende prijs.

Een dergelijke ontwikkeling meen ik al in de nabije toekomst te mogen verwachten. Maar de grenzen in b.v. europa zullen nog wel 100 tot 150 jaren in afnemend belangrijke vorm blijven gehandhaafd voor alle kenbare grens geheel verdwenen is.

Daarna zullen wij echter nog steeds te maken hebben met continentale blokken. Eerst wanneer ook deze blokken uiteindelijk een voldoende vertrouwen in elkander gevonden hebben en zo ook hun grenzen voor zowel handels als ander verkeer geheel openstellen of zelfs opheffen kan er sprake zijn van een werkelijke wereldeconomie die niet meer door bepaalde belangengroepen beheerst en gemanipuleerd kan worden.

Eerst wanneer er een werkelijk en onbelemmerde wereldeconomie ontstaat kan er sprake zijn van een juiste verdeling van alle producten zo goe als ook eerst dan de eenling zijn meest juiste functie en taak ten bate van de gehele mensheid zal kunnen beseffen en uitvoeren.

Is dit voldoende?

x Is de macht van het egeld en internationals niet gunstig in zoverre dat de werkelijke macht ligt in de handen van een heel klein groepje, zodat beïnvloedingen vanuit de geest gemakkelijker kunnen plaats vinden?

- Mag ik antwoorden met een gelijkenis? Er was eens iemand die meende dat het eenvoudiger zou zijn een enkele grote schedel in te slaan dan duizend kleine. De wijzere echter haalde de schouders op en sprak: dat ligt er maar aan hoe dik die ene schedel is.

In ons geval is die schedel inderdaad veel te dik daar wij te maken hebben met een strikte hiërarchie die bovendien buiten de algemeen geldende werkelijkheid pleegt te leven.

Iets wat in het laatste aspect duidelijk ook nu geldt voor vele delen van z.g. regeringen en voor vele personen die deel uitmaken van z.g. internationale instanties. Duidelijk?

x Welke verschuivingen ziet u in de toekomst met betrekking tot materiele beloning? Zullen verhoudingen in lonen, prijzen, inkostenverdelingen e.d. er niet geheel anders uit gaan zien?

- Ik vraag mij af of het denken in lonen en prijzen op de huidige wijze nog lang te handhaven zal zijn. Dat een zuiver winstdenken niet meer te handhaven is, bleek reeds in deze dagen steeds duidelijker.

Ook al wordt de niet toepasselijkheid van de huidige visie op lonen en prijzen steeds meer erkend, men zal er toch niet zo snel van af willen stappen daar deze factoren nu eenmaal de basis uitmaken van vele nu geldende economische systemen en zelfs van bepaalde sociale geloofsvormen.

Wanneer wij echter eerlijk zijn zo moeten wij zeggen: Er is soort structuur nodig zolang een industriële productie moet worden gehandhaafd. Eerst wanneer de industrie zodanig geautomatiseerd is dat zij al het noodzakelijke zonder meer of met slechts zeer weinig menselijk toezicht kan voortbrengen zal er sprake kunnen zijn van een wegvallen van de verschillen in lonen en prijzen. Dan komt het dus tot de aanpassing waarover ik in ander verband reeds sprak.

Ik ben er van overtuigd dat, of men dit op aarde nu wenst of niet, zolang het huidige systeem van beloningen en prijsvorming bestaat, automatisering ook in toenemende mate zal plaatsvinden.

Dit impliceert dat productie met steeds minder menselijke arbeidskracht mogelijk zal zijn. Dit geldt natuurlijk in het bijzonder voor die producten die voor de meeste mensen op het ogenblik begeerlijk zijn en dus een toenemende afzetmogelijkheid kunnen vinden mits de prijzen redelijk laag blijven.

In de vraag hebt u één aspect buiten beschouwing gelaten: de geestelijke verandering die plaats vindt. Wanneer u de mentaliteit vergelijkt van de doorsnee mens in het jaar 1935, het jaar 1965 en in de jaren 1980 tot 85 zult u konstateren, dat de mensen heel anders zijn gaan denken, dat er nogal wat dogma's gesneuveld zijn, dat het aantal misverstanden is toegenomen, o.m. t.a.v. zogemaande rechtsposities.

Juist door deze veranderingen na te gaan zult u gaan begrijpen dat wij zelfs nu en in de nabije toekomst steeds meer te maken zullen krijgen met mensen die bereid zijn voornamelijk in gemeenschappelijke termen te denken en daaruit ook te handelen.

Wanneer een denken in termen van de gemeenschap ontstaat is ook een verandering mogelijk in het systeem, waarin beloning steeds minder sociale betekenis krijgt en winstmogelijkheid niet meer de eerste drijfveer van bedrijfsvoering wordt, maar eerder sprake is van een zoeken naar een zo groot mogelijke dienstmogelijkheid.

Maar zelfs in dat geval blijf ik mij afvragen of men ooit tot een beloningssysteem kan komen dat geheel onafhankelijk is van hetgeen men ten nutte van anderen verricht.

Onmogelijk is het natuurlijk niet, maar ik vrees dat het nog vele honderde en mogelijk meer dan duizend jaren zal duren bij een continue ontwikkeling, voor dit begrip in de mensen geheel uitgestorven is.

Is het niet vreemd dat de mens moet werken om alleen maar in leven te kunnen blijven? Wat heeft God hiermede beoogd?

Mogelijk heeft Hij vergeten wv en AWW in te stellen bij het begin van Zijn schepping....

Wees reël: de mens is deel van een ecologisch geheel, of hij dit nu leuk vindt of niet. Hij kan zich dan wel de meester van deze wereld wanen, maar hij is dit zeker niet. Hij is gebonden in een reeks natuurlijke ketens.

In al deze ketens staat nu, van de aardworm tot de mens toe, de regel dat het verkrijgen van voedsel gelijk is aan het verrichten van arbeid. Of, indien u dit liever wenst: inspanning is voor alle leven noodzakelijk om zich te kunnen voeden en zo in leven te blijven.

Kort en goed: in de gehele natuur zal men moeten "werken om zich te voeden" en wie dit met geringe moeite wil bereiken zal dit alleen maar kunnen maken door als parasiet op te treden.

Waar een teveel aan parasieten optreedt sterft, zoals u bekend zal zijn, de gastgever en daarmee ook de levensmogelijkheid van de parasiet. De aarde kan dus maar zeer weinig mensen geheel zonder of met zeer weinig "arbeid" voeden.

Komen er te veel mensen die zonder "arbeid" leven, dan kan de maatschappij dit niet meer dragen, het gaat eenvoudig niet meer. De maatschappij gaat dan aan deze mensen ten gronde.

Houdt je met dit alles rekening dan kun je m.i. zeggen: God heeft kennelijk gedacht - al weet je over God nooit iets met algehele zekerheid - "laat de mensen nu maar eerst eens leren de conflicten op te lossen die zijzelf hebben voortgebracht, dit terwijl Ik hen als enige taak had opgelegd zich te handhaven binnen een natuurlijk geheel." Voldoende?

x Acht u de opzet van ultra moderne industrie als b.v. Chips gunstig voor de ontwikkeling van een land als India?

- Zolang u chips voor de consumptie bedoelt zal het niet veel kwaad doen. Ik ben van mening dat het opzetten van ultra moderne industrieën voor dergelijke landen op het ogenblik niet opportuun is. Volgens mij moet een land allereerst die industrieën scheppen waardoor z o veel mogelijk aan de werkelijke behoeften van de eigen bevolking tegemoed kan worden gekomen met gebruik van grondstoffen uit eigen gebied.

Ik meen niet dat mensen die nog steeds achter hun koeien hun kleine akkers lopen te ploegen voorlopig veel behoefte zullen hebben aan chips die hen vertellen hoe laat het is en of zij wel een geheel rechte lijn geploegd hebben.

Volgens mij is in de ontwikkeling van india op het ogenblik vooral de kleine industrie van groot belang. Zij verwerkt vaak groten-deels afvallen tot nieuwe producten die de mensen nodig hebben en tegen prijzen die de mensen nog kunnen betalen.

Daarnaast meen ik dat voor india het van groot belang is, de levensmogelijkheid in vooral kleinere gemeenschappen als dorpen te verbeteren door het tot stand brengen van de nodige voorzieningen en bevorderen van onderlinge samenwerkingsverbanden.

Verder lijkt het mij belangrijk dat men vooral bij de armeren een reeks ontspanningsmogelijkheden op minder fysiek vlak schept die ongetwijfeld te grote bevolkingsgroei zullen doen afnemen.

Minder kinderen betekent toename van de mogelijkheid tot het verwerven van enige welvaart. Dit gaat dan weer gepaard met een toenemen van het vermogen feiten op te nemen en het aanleren van bekwaamheden die buiten de tradities vallen maar desalniettemin daar hard nodig zijn.

x Worden hongersnood problematiek en werkgelegenheid niet gestimuleerd door grotere zelfwerkzaamheid van de agrarische bevolking, ook in india en andere ontwikkelingslanden? Zelfs dus voedsel verbouwen voor eigen volk los van overheidsbemoeienis - die op het ogenblik vrijwel alles probeert te regelen?

- Juist in deze landen zorgt de overheid er in toenemende mate voor dat je niet meer voor jezelf kunt zorgen, dat is waar. Wat hongersnoods betreft, deze kan zowel ontstaan door natuurlijke oorzaken als door een te groot konservatisme en de neiging steeds maar niet-rationele methoden te blijven gebruiken voor voedselverbouw.

In landen als india zou men, ook bij hongersnood gebieden uit moeten gaan van het standpunt dat een zo modern mogelijk verbouwen van de landbouw gewassen die passen bij boden en streek in de eerste plaats een noodzaak is. Verder zou alle speculatie met voedingsmiddelen door publieke veroordelingen en bekendmaking van de overtredingen bestreden moeten worden. Ten laatste zou men de mensen moeten leren hun dieet meer aan te passen aan hetgeen nu werkelijk goed mogelijk is, inclusief het zich voeden met gewassen die tot op heden niet tot de traditionele voedingswijze behoren.

Ik ben van mening dat een verbetering van de bestaande situatie alleen door een mede terzijde stellen van bepaalde reeds lange tijd bestaande tradities bereikt zal kunnen worden.

Ten laatste zou ik op willen merken dat de meeste hongersnoden alleen ontstaan omdat bij een overvloedige oogst in een bepaald deel van een land men niet bereid blijkt, afstand te doen van dit te veel en van exorbitante winstmogelijkheden, dus van zijn overvloed zoveel mogelijk goederen tegen een redelijke prijs te leveren aan die gebieden waar tijdelijk niet voldoende voedsel aanwezig is.

Dit laatste konstaterende als gebruikelijk meen ik, dat de hongersnoden en de bestrijding daarvan grotendeels ook een morele kwestie vormen, zodat zij vooral binnenslands zouden moeten worden opgelost en zeker niet door langdurige buitenlandse hulp.

Ik herinner u er aan dat overal waar goederen van buitenaf als gave worden aangevoerd om een hongersnood te bestrijden, er zoveel mensen blijken te zijn die hiermede winst willen maken dat slechts 10 tot 25 ten honderd van deze goederen inderdaad ten goede zal komen aan degenen die juist deze hulp en gaven het meeste nodig hebben.

x Acht u de huidige methoden als b.v. zachte leningen dus niet juist?

- Zachte leningen zijn volgens mij ene halfzachte methode van helpen. Je geeft niet alleen gelden, maar schept gelijktijdig verplichten, ook al zal een ieder, zelfs de lener, beseffen dat het merendeel van die schulden nooit invorderbaar zal worden.

Wat werkelijk nodig is is: a. onderricht. B. Vrije verschaffing van noodzakelijke basismaterialen. C. Het doen wegvallen van elke hoop op verdere hulp of vervangingen dan door eigen bezigheid en tegen normale tarieven.

Leer de mensen niet alleen een machine te gebruiken, maar ook hoe haar te onderhouden en eventueel hoe deze op eenvoudige wijze zelf te maken. Leer de mensen en vooral de regeringen, dat zij op zichzelf aangewezen zijn. Dan pas kom je verder.

Zelfs bij hongersnood en rampen kan men de gevolgen vaak beter oplossen door het geven van scholing en eventueel de allereerste hulp. Laat de mensen hun eigen wegen leren volgen. Dat is veel beter dan van bovenaf of zelfs vanuit een geheel ander deel van de wereld te decreteren hoe het anders zou moeten.

x Is kleinschalige productie niet beter dan grootschalige en geldt dit niet zowel voor ontwikkelingslanden als de industrielanden?

- Indien je terug wilt gaan naar kleinschaligheid in de geïndustrialiseerde landen zo zullen degenen die aan het productieproces deelnemen zover terug gaan in hetgeen zij nu als hun rechtmatig uurloon beschouwen dat dit een grote honderpaal betekent.

Maar kleinschaligheid betekent inderdaad een grotere flexibiliteit - hoe groter de industrie hoe kleiner de mogelijkheid tot snelle aanpassingen wordt. Een klein bedrijf kan gemeenlijk ook zijn product gemakkelijker aanpassen aan de individuele wensen van afnemers en/of verbruikers. Je kunt dus op een meer persoonlijke basis produceren en dit betekent gemeenlijk ook een vastere afzetmogelijkheid.

Ten laatste zal een klein bedrijf door zijn inderhouding geringe afzet op een meer persoonlijke basis service kunnen verlenen en zo een grotere zekerheid bij de afnemer kunnen scheppen. Maar export wordt moeilijker tenzij vele kleine bedrijven samenwerken - iets waaraan het nogal eens mankeert.

Al het voorgaande te samennemende en in acht nemende dat voor kleine bedrijven gemeenlijk veel minder geïnvesteerd behoeft te worden

brengt mij tot de konklusie dat, economisch gesproken, degenen die in het laagste deel van de stijle gausche kromme opereren de grootste mogelijkheid zullen hebben tot rendabele productie. Men zou zich verder niet moeten richten op een mogelijke uitbreiding van de productie, maar eerder moeten uitgaan van een voortdurende verbetering van het product zelf. Voldoende?

x Meent u niet dat india ver achter ligt bij china op het gebied van kleinschalige productie zogoed als andere gebieden?

- Moeilijk. Vindt u, dat een peer meer fruit is dan een appel? China kent een totaal andere mentaliteit dan india. Ook de geloofs-achtergronden - of filosofische achtergronden - wijken sterk af. Verder is er sprake van een geheel andere benadering van zowel de gehele economie als ook van het eventueel kleinschalige bedrijf.

Wat deze laatsten betreft; zelfstandige kleinschalige bedrijven zijn er meer in india dan in china. Wat u in china beschouwt als kleinschalig bedrijf is dit n.l. in feite niet. Het is eerder een annex van een bedrijf van veel grotere omvang.

Ik meen in antwoord dan ook te mogen stellen: China heeft een sociaal experiment gewaagd waarvan de werkelijke vruchten en betekenis buiten dit land eers t over rond 25 jaren kenbaar zullen worden.

Er is hier een geheel nieuwe mentaliteit ontstaan, maar gelijktijdig herleeft steeds meer de oude trots die stelt, de navel van de wereld te zijn. Toch zal het geheel zodanig de samenleving in dit land veranderen, dat het tot een voorbeeld kan worden voor de gehele wereld en niet alleen voor degenen die een bepaald systeem aanhangen.

Wat india betreft kunnen wij zeggen dat een land als dit te zeer door oude tradities wordt geregeerd en daardoor vaak te traag is bij het erkennen en beseffen van ontwikkelingen en waarden die actueel noodzakelijk zijn.

Westers gezegd: de paus mag dan wel zelf geen kinderen maken, maar hij is wel tegen elke beperking van het kindertal - waarschijnlijk omdat hij de lasten hiervan toch niet kent. Een traditioneel denken dat geen rekening houdt met toenemende bevolkingsdichtheid, veranderingen in sociale structuur en zo ook niet voldoende beseft, welke invloed men uitoefent op de positie van de rechtgelovigen.

Dit laatste is dan jammer, want deze wordt naar steeds grotere conflicten met zijn dagelijks leven gedreven en zal steeds meer moeilijkheden ervaren wanneer hij geheel in overeenstemming met de leer en het leergezag dat hij aanhangt probeert de moderne conflicten op te lossen.

In India zien wij veel meer soorten van denken en geloven dan in het westen. Er zijn ruim 140 elk op zich belangrijke maar onderling afwijkende soorten van geloven en denken, elk met eigen wetten, regels en tradities die grotendeels niet meer passen in de moderne wereld.

Juist omdat deze geloofsvormen zoveel aan gezag inboeten valt het hen moeilijk af te zien van alle sociale en andere druk die zij maar kunnen uitoefenen om de tradities ten minste in stand te houden.

Dit is de oorzaak van een zeer groot deel van de moeilijkheden die men in india op het ogenblik ondervindt. Voldoende?

x Acht u stringente gezinsplanning zoals in china ook geschikt voor india?

- Theoretisch wel, maar v oorlopig niet doorvoerbaar. Vergeet niet dat wat bij u aow aan zekerheid betekent, daar gevoemd wordt door een rijk indertal. De kinderen vormen in feite ook een verzekering voor de oude dag van hun ouders.

De familie heeft ook een geheel andere betekenis en inhoud dan

in china en zelfs nederland. In china wordt de functie van de familie steeds meer beperkt, zodat zelfs de kinderen maar in zeer beperkte mate nog de eigen kinderen van hun ouders blijven: zij worden gelijktijdig kinderen van de staat.

Stel hiertegenover de strenge en vele verplichtingen omvattende familiebanden zoals deze in india nog overal voorkomen en u zult beseffen dat een vergelijken hier in feite niet mogelijk is.

Waar geen vergelijk op dit gebied meer mogelijk is kun je echter ook niet meer de methoden die in china mede als gevolg van soms wel zeer harde revolutionaire maatregelen ingang vonden toepassen op een india waar een dergelijke mentaliteit en eenheid nog niet bestaat.

Men zou in india eerst de gehele sociale en geloofsstructuur moeten veranderen voor men een dergelijke gezinsplanning daar zou kunnen doorvoeren. Iets wat overigens gezien de overbevolking van dit gebied zeer wenselijk zou zijn.

India geeft enorme sommen uit aan bewapening, zouden die niet nuttig hiervoor gebruikt kunnen worden?

Men zegt in bepaalde landen wel eens " een generaal is iemand die niet over het verstand beschikt om daarmee zijn wil door te zetten en het daarom met wapens probeert."

Geheel waar is dit natuurlijk niet. Maar in elk land is er een nogal machtige kaste die zijn belangrijkheid alleen aan wapens en steeds meer wapens meent te ontleen. Het levensdoel van vele van de leden van die kaste is het steeds scheppen van meer wapens, grotere eenheden - legers - en eventueel een strijd, zodat voor de leden een verder omhoog komen in de hiërarchie van het land eenvoudiger wordt.

Het is niet aan mij, alle bestaan van legers te veroordelen. Wel kan ik zeggen, dat de meest primitieve stammen reeds last van hun strijders hebben gehad. Alle en uw germaanse voorouders waren verstandig genoeg om in vredetijd alle macht van de strijders weg te nemen en alleen in geval van strijd een legeraanvoerder op het schild te heffen, die dan alle macht en gezag van de normale stamleiding overnam. Zo wijs is men helaas niet, zodat wapens een kwestie worden van zowel politiek, machtsstreven als winst oogmerk. Politici proberen de oorlog te beheersen, generaals proberen de vrede te regeren. Vandaar dat uw wenselijkheid niet snel tot een feitelijk gegeven zal worden.

Ik moet sluiten. Men gaat in deze tijd beseffen dat men vaak door minder te hebben meer kan zijn. Men beseft steeds beter dat er in het leven nog iets meer moet bestaan dan alleen maar uiterlijkheden en vluchtige bevredigingen. Dit meer nu is datgene wat wij in de geest bespeuren als de werkelijkheid: Een innerlijke werkelijkheid die veel belangrijker is dan alles wat er buiten u bestaat. Een kracht, en vreugde die je in jezelf weet te vinden en die je veel belangrijker wordt dan alle uiterlijke problemen. Bezit is niet bepalend voor geluk, wel innerlijke werkelijkheid, die zin geeft aan alles. Wat je ook bereikt of doet, wanneer je gehele innerlijke wezen er niet bij betrokken is blijft het levenloos, dood.

Wie zijn innerlijke en geestelijke wereld weet te betrekken bij het stoffelijk gebeuren en omgekeerd daaruit innerlijk besef weet te putten, bereikt die eenheid van bestaan waarin geen arbeid of vrijetijd meer tellen, maar alleen nog de waarheid van het eigen bestaan en de taak, die men in dit bestaan als enige zin ervaart.

Goeden avond.

(laatste deel bekort, alles gereedigeerd.)

d.d. 10 juni 1983